

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΙΚΟΣΤΟ ΠΡΩΤΟ

Ὁ ἀνθρώπινος ψυχισμός στόν Φρόουντ καί τόν Μάρξ

1. Εἰσαγωγικές παρατηρήσεις

Οἱ δύο μεγάλοι «ἀπόβλητοι» τῆς πραγματιστικῆς Ψυχολογίας εἶναι ὁ Φρόουντ καί ὁ Μάρξ.

Ἡ παρερμηνεία τοῦ πρώτου καί ἡ ἠθελημένη ἄγνοια γιά τόν δεύτερο εἶναι τόσο κραυγαλέες σέ ὅλες τίς τάσεις τῆς πραγματιστικῆς Ψυχολογίας, ὥστε νά διερωτᾶται κανεῖς γιά τούς λόγους.

Ἡ ἀνάλυση πού ἀκολουθεῖ ἐπιχειρεῖ νά φέρει στήν ἐπιφάνεια αὐτούς τούς λόγους. Πρός τό παρόν πρέπει νά ὑπογραμμιστεῖ ὅτι ἡ διπλή αὐτή ἀπόρριψη δέν εἶναι τυχαία καί συμπτωματική, ἀλλά ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι τόσο ὁ Φρόουντ ὅσο καί ὁ Μάρξ, ξεκινῶντας ἀπό διαφορετικές ἀφετηρίες, καταλήγουν σέ μία βιοψυχική καί κοινωνική ἀνθρωπολογία διαμετρικά ἀντίθετη ἀπό ἐκείνη τῶν πραγματιστῶν.

Μία ἀνθρωπολογία πού ἐμφανίζει συγκλίνουσες ἐξαιρετικά σημαντικές καί ἀξιοπρόσεκτες. Οἱ συγκλίνουσες αὐτές ἀπασχόλησαν ἐρευνητές ὀλκῆς, ὅπως τόν Γερμανό Βίλελμ Ράιχ (Wilhelm Reich), τόν Τσέχο Τσάβις Καλάντρα (Zavis Kalandra) καί ὀλόκληρη τή Σχολή τῆς Φρα-

γκφούρτης μέ κορυφαία παραδείγματα τόν Έριχ Φρόμ (Erich Fromm) καί τόν Χέρμπερτ Μαρκοῦζε (Herbert Marcuse), γιά νά αναφέρουμε μόνο μερικά ὀνόματα.

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί δέν εἶχαν νά ἀντιπαλέσουν μόνο τόν πραγματισμό τῆς ἀκαδημαϊκῆς Ψυχολογίας ἀλλά καί τόν σταλινικό, δογματικό οικονομισμό, πού στηλίτευε ὡς «αἴρεση» ὁποιαδήποτε συνθετική προσέγγιση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης.

Οἱ συγχύσεις πού προέκυψαν ἀπό αὐτή τή σύγκρουση δογματισμῶν ἦταν ἀνυπολόγιστες σέ ἔκταση καί ἐπιπτώσεις.

Ἡ εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὀλότητας, πού τόσο στόν Μάρξ ὅσο καί στόν Φρόυντ εἶχε διαγραφεῖ μέ σαφήνεια καί στοιχεῖα ἀλληλοσυμπληρούμενα, διασπάστηκε σέ ἐπιμέρους λειτουργίες, πού ἐρευνήθηκαν ὡς ἀνεξάρτητες μεταβλητές γιά νά «συντεθοῦν» μηχανιστικά καί ἀφηρημένα, δηλαδή «ὑπεράνω» τῶν πραγματικῶν συνθηκῶν καί περιστάσεων.

Ἡ ἀναζήτηση τῆς ὀλότητας τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης ἀπό τόν Φρόυντ θεωρήθηκε «ιδεαλισμός» καί ἡ ἀντίστοιχη ἀπό τόν Μάρξ ἀγνοήθηκε παντελῶς ἢ χαρακτηρίστηκε ἔκφραση «φιλοσοφικοῦ στοχασμοῦ», κατάλοιπο τῶν πρώιμων καί, κατά τούς δογματικούς, «ἀνώριμων» ἔργων του.

Ἐκεῖνο πού δέν ἀντελήφθησαν οἱ ἐπικριτές ὄλων τῶν κατευθύνσεων εἶναι ὅτι ἡ φιλοσοφία ὡς τρόπος θεώρησης μέ ἀμφίδρομη κίνηση: ἀπό τά νοήματα στήν πραγματικότητα καί ἀπό τήν πραγματικότητα στά νοήματα, ὄχι μόνο οὐδέποτε ἀπορρίφθηκε ἀπό τόν Μάρξ καί τόν Φρόυντ, ἀλλά καί θεωρήθηκε βασικό ἐργαλεῖο ἀνάλυσης.

Μιᾶς ἀνάλυσης πού προσβλέπει στὴν ἐνότητα θεωρίας καὶ πράξης, ὅπως ἐμφατικά διακήρυσσε ὁ Μάρξ, πού ἀποκλείει τὴ δυνατότητα ἢ ἐπιστημονικὴ ἐξειδίκευση νὰ ὀδηγεῖ σέ διάσπαση τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἔρευνας, πού εἶναι ὁ ἄνθρωπος, καὶ σέ μονομερῆ συμπεράσματα. Ἡ ἀνθρωπολογία τόσο τοῦ Φρόουντ ὅσο καὶ τοῦ Μάρξ εἶναι κοινωνικὴ καὶ ἡ μέθοδος προσέγγισης τοῦ ἀνθρώπινου γίγνεσθαι διαλεκτικὴ, ὅπως θὰ καταδειχθεῖ στὰ ἐπόμενα. Τό γεγονός ὅτι ἡ ψυχανάλυση συνελήφθη ἀπὸ τὸν Φρόουντ ὡς θεραπευτικὸ μέσο καὶ μέθοδος, ὀδήγησε πολλοὺς στὸ λαθεμένο συμπέρασμα ὅτι τό ἔργο του εἶναι κατὰ βάση καὶ κύριο λόγο Ψυχοπαθολογία.

Στὴ μονομερῆ αὐτὴ ὀπτικὴ γωνία ὀφείλεται ὅτι ἡ ὅποια κριτικὴ τοῦ Φροϋδισμού εἶναι κατὰ κανόνα προκατειλημμένη, διότι δέν τοποθετεῖ τὴν ψυχανάλυση στὸ πλαίσιο τοῦ συνολικοῦ ἔργου τοῦ Φρόουντ, πού συντίθεται ὡς Γενικὴ Ψυχολογία.

Μία ἐνδημικὴ ἀσθένεια τῆς ἀντιμετώπισης τόσο τοῦ Μάρξ ὅσο καὶ τοῦ Φρόουντ εἶναι ὁ ἐκλεκτισμός, πού συνιστᾷ μία διόγκωση ὀρισμένων πλευρῶν καὶ ἀντίστοιχη συρρίκνωση μέχρις ἀφανισμού ἄλλων, τόσο ἀπὸ θιασῶτες ὅσο καὶ ἀπὸ ἐπικριτές.

Παράδειγμα κλασικὸ ὅσον ἀφορᾷ τὸν Μάρξ ἢ σταλινικὴ διαστρέβλωσή του.

Παράδειγμα κραυγαλέο ὅσον ἀφορᾷ τὸν Φρόουντ ὁ νεοφροϋδισμός.

Καὶ οἱ δύο παρερμηνεύονται ὅταν καὶ διότι ἡ «ἀνάλυση» τους γίνεται μέσω ἀποσπασματικῶν ἀναφορῶν (τσιτάτα) ἢ διὰ τῆς «τεθλασμένης», δηλαδή στὴ βάση μονο-

μερῶν προσεγγίσεων, φιλικῶν ἢ ἐχθρικῶν ἀδιάφορο.

* * *

Οἱ συγκλίνουσες στό ἔργο τοῦ Μάρξ καί τοῦ Φρόυντ δέν ἀναδύονται ἀφηρημένα στή βάση ἑνός ταυτόσημου ἰδεολογικοῦ προσανατολισμοῦ, ἀλλά στό πλαίσιο τῆς θεωρήσεως τοῦ ἀνθρώπινου, στίς συνιστώσες τῆς ἀνθρωπολογίας τους.

Ἀπό τήν ἀνθρωπολογία τους προκύπτουν τά δεδομένα βάσης, πάνω στά ὁποῖα στηρίζονται τά καταληκτικά τους συμπεράσματα.

Ὁ ἄνθρωπος στήν ἐνστικτική καί ὀργανική του διάσταση, ὁ ἄνθρωπος ὡς «ζῶον» κοινωνικό καί πολιτικό, ὁ ἄνθρωπος ὡς δημιουργός πολιτισμοῦ, ὁ ἄνθρωπος, ἐπομένως, ὡς ὁλότητα, ἀποτελεῖ τό ἀντικείμενο τῆς ἀνθρωπολογίας τους.

Πῶς συντίθεται αὐτή ἡ ὁλότητα καί πῶς λειτουργοῦν οἱ ἐπιμέρους ὀρίζουσες σέ τρόπο ὥστε νά ὑπάρχει ἀλληλουχία καί ἀλληλεπίδραση μεταξύ τῶν βιοψυχικῶν δεδομένων καί τῶν ἐξωτερικῶν συνθηκῶν καί περιστάσεων;

Εἶναι προφανές ὅτι γιά νά ἐντοπιστοῦν οἱ συγκλίνουσες πρέπει ὁ μελετητής νά προχωρήσει πέρα ἀπό τά διαφορετικά σημεῖα ἐκκίνησης καί νά μήν παρασύρεται, οὔτε νά ἀπολυτοποιεῖ τίς ὅποιες ἰδιαίτερες «ἐμφάσεις» δίνει ὁ καθένας τους στή μία ἢ τήν ἄλλη πλευρά τοῦ προβλήματος.

Σημασία ἔχει, καί αὐτό εἶναι τό κρίσιμο, πῶς μορφοποιοῦνται καί ποιὰ εἶναι τά στοιχεῖα γεφύρωσης μεταξύ τους.

Τό βάρος πού ἀποδίδεται ἀπό τόν γράφοντα στήν ἀνθρωπολογία τοῦ Μάρξ καί τοῦ Φρόντ καί τῶν ὅσων ἀκολουθοῦν τήν ἴδια κατεύθυνση δέν εἶναι μία αὐθαίρετη προσωπική ἐπιλογή.

Χωρίς ἀνθρωπολογική θεμελίωση ἡ Ψυχολογία βρίσκεται στό κενό καί εἶναι προφανές ὅτι ἡ μονομερής νευροφυσιολογική ἀνθρωπολογία ὁδήγησε τήν Ψυχολογία σέ θεωρητικά καί πρακτικά ἀδιέξοδα.

Αὐτό εἶναι πού δέν κατάλαβαν, οὔτε θέλουν νά καταλάβουν, οἱ πραγματιστές ὄλων τῶν ἀποχρώσεων καί κατευθύνσεων.

Ἡ προσπάθεια «ὑπερκερασμοῦ» αὐτῆς τῆς θεμελιακῆς ἀδυναμίας μέ ἐντοπισμό ἐπιμέρους λαθῶν τῆς μαρξιστικῆς καί τῆς φροϋδιανῆς θεώρησης καταλήγει νά εἶναι τέχνασμα.

Σέ μία βασικά ὀρθή θεώρηση ἀκόμα καί τά λάθη δίνουν σημαντικά ἐπιστημονικά ἐρεθίσματα.

Ἀντίθετα σέ μία θεμελιακά λαθεμένη κατεύθυνση ἀκόμα καί οἱ θετικές συμβολές καταποντίζονται στή δίνη ἀσυνεπειῶν καί ἀσυναρτησιῶν.

2. Ἡ φροϋδιανή ἀνθρωπολογία*

Σημεῖο ἀφετηρίας τῆς φροϋδιανῆς ἀνθρωπολογίας εἶναι ἡ σύλληψη τῶν ἀνθρώπινων ἐνστίκτων ὡς δυνάμεων τῆς ζωῆς, στίς ὁποῖες ἐμπερικλείονται ὅλα τά στοιχεῖα

---

* Βλέπε, ὅσον ἀφορᾷ τή σχετική προβληματική, τήν ἄκρως ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τοῦ Ρομπέρ Καλιβοντά στό δοκίμιό του *Φροϋδισμός καί Μαρξισμός*, ἐκδόσεις «Πύλη», Ἀθήνα 1977.

ἐκεῖνα πού ἐκφράζονται ὡς φυσική ἐνέργεια καί δημιουργικότητα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς.

Ἐπομένως γιά τόν Φρόντ ἡ δυναμική τοῦ ἀνθρώπινου ἐνστικτοῦ ἐπεκτείνεται πέραν τῶν ὀρίων τῆς ἐπιβιοτικῆς ἀναγκαιότητας, διότι ὑποστασιοποιεῖται καί συνειδητοποιεῖται ψυχολογικά ὡς ὑπαρξιακή, ὅχι ἀπλῶς ἐπιβιοτική ἔλλειψη – μιὰ μοναδικότητα τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος.

Μοναδικότητα διότι μόνο στόν ἄνθρωπο τό καθαρά ζωικό στοιχεῖο ἀπό τό ἕνα μέρος καί ἡ ἀνθρώπινη φύση συνολικά λαμβανόμενη ἀπό τό ἄλλο τέμνονται, ἀλλά δέν ταυτίζονται.

Ἀκριβῶς γι' αὐτό διαμορφώνονται πεδία σύγκρουσης ἀνάμεσα στό εἶναι τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ἐξωτερική πραγματικότητα.

Αὐτή τήν ἀντινομική καί συγκρουσιακή σχέση ἐξέφρασε ὁ Φρόντ μέ τό δίπολο «ἀρχή τῆς ἡδονῆς» καί «ἀρχή τῆς πραγματικότητας».

Ἀπό τήν ἀνάλυση τῶν δύο αὐτῶν ἀρχῶν προκύπτει σαφῶς – ὅπως ἄλλωστε ρητά ὁ Φρόντ στά ἔργα τῆς τελευταίας φάσης τῆς ζωῆς του ξεκαθάρισε – ὅτι τό ἀπλῶς φυσιολογικό ἐνστικτο τῆς ἐπιβίωσης δέν ὑπερκαλύπτει οὔτε ταυτίζεται μέ τό ἀνθρώπινο ἐνστικτο, διότι ἂν ἦταν ἔτσι δέν θά ὑπῆρχε ἀνθρώπινος ψυχισμός.

Αὐτό δέν σημαίνει ὅτι ἡ σφαῖρα τοῦ μή ἐπιβιοτικοῦ συγκροτεῖται ὡς σφαῖρα ἰδεατή ἢ μεταφυσική. Εἶναι μία σφαῖρα φυσική ὅσο καί αὐτόνομη γιά τόν ἄνθρωπο μόνο καί γιά κανένα ἄλλο ἔμβιο ὄν.

Ἡ αὐτονομία αὐτή συνίσταται στό ὅτι ἡ σφαῖρα αὐτή ἀντλεῖ ἀπό ὅλα τά πεδία τῆς σωματικῆς ὀργάνωσης τοῦ

ἀνθρώπου ὡς βιολογικῆς ὁλότητας, ὅμως ὡς συντελεστής τοῦ καθαρὰ ἀνθρώπινου ψυχιμοῦ τείνει νά τά ὑπερβαίνει.

Ἀσφαλῶς ἐντοπίζονται μέ ἐπιστημονική ἀκρίβεια νευροφυσιολογικές καί ἐγκεφαλικές διαδικασίες, πού δίνουν πολύτιμες πληροφορίες, ἀλλά δέν εἶναι σέ θέση νά ἐρμηνεύσουν τό τελικό ψυχο-διανοητικό ἀποτέλεσμα.

Καί δέν εἶναι σέ θέση διότι ἀγνοοῦν τή διαλεκτική σχέση πληθώρας συνιστωσῶν πού συντρέχουν καί συμβάλλουν στή διαμόρφωση τοῦ ἀνθρώπινου ψυχιμοῦ.

Ὁ Φρόντ κάνει λόγο γιά «βιοψυχική ἐνέργεια», τήν ὁποία δέν συλλαμβάνει οὔτε ὡς προϊόν διαντιδραστικῶν διαδικασιῶν βιολογικῆς μορφῆς οὔτε ὡς ἀποτέλεσμα ἐκ τῶν προτέρων δεδομένων καί ἐνυπαρχόντων σχημάτων.

Θεωρεῖ ὅτι εἶναι σύμφυτη μέ τήν ἀνθρώπινη ὑπόσταση καί βασιίζεται σέ καθαρὰ ἀνθρώπινες ἐνστικτικές διαδικασίες, μέ τήν ἔννοια πού ἐκθέσαμε, ὅτι συνιστοῦν τήν ἰδιαιτερότητα τῆς βιογενετικῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος.

Γιά τόν Φρόντ ὁ ἄνθρωπος ὡς πρὸς τό σκέλος φυσιολογικά ἐπιβιοτικά ἐνστικτα εἶναι ζῶο, δέν εἶναι ὅμως ὡς πρὸς τό ἄλλο σκέλος, πού ἀποτελεῖ καθαρὰ ἀνθρώπινη ἰδιαιτερότητα.

Ἀκριβῶς γι' αὐτό ἡ πλευρά αὐτή τοῦ ἐνστίκτου δέν μπορεῖ νά συλληφθεῖ ὡς φυσικός παράγων μέ τήν τρέχουσα ἔννοια τοῦ ὄρου, δηλαδή ὡς μία σταθερή καί ἀμετακίνητη παράμετρος.

Τοῦτο διότι ἡ ἐνέργεια πού ἀπορρέει ἀπό τήν πλευρά αὐτή τοῦ ἀνθρώπινου ἐνστίκτου εἶναι δυναμική, μέ τήν ἔννοια ὅτι μπορεῖ νά μεταβάλλεται καί νά μεταμορφώνε-

ται. Πρόκειται για μία ποιοτικής τάξης μεταβολή όπου αναδύεται τό ανθρώπινο μέσα από τό ζωικό και έκτυλίσσεται πέραν αὐτοῦ αὐτόνομα και ἀνεξάρτητα, ἀναπτύσσοντας ἄλλου εἴδους δυνατότητες προσαρμογῆς ἀπό ἐκεῖνες τοῦ ζώου και, ἀκριβῶς γι' αὐτό, ἄλλης μορφῆς ἱκανότητες ἱκανοποίησης τῶν ἀναγκῶν του.

Αὐτή ἡ μετάλλαξη δέν σημαίνει ἐκτοπισμό ἢ ὑπέρβαση τῶν δύο θεμελιακῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, πού κατά τόν Φρόντ – και κατά τόν Μάρξ – εἶναι ἡ κάλυψη τῆς πείνας και ἡ ἐκπλήρωση τῆς σεξουαλικῆς ὀρμῆς, ἀλλά σημαίνει ὅτι ἀναπτύσσεται ὁ ἰδιότυπα ἀνθρώπινος ψυχισμός, στό πλαίσιο τοῦ ὁποίου ἡ ἐπιδίωξη τῆς ἱκανοποίησης τῶν θεμελιακῶν αὐτῶν ἀναγκῶν ἀκολουθεῖ διαφορετικούς δρόμους ἀπό ἐκεῖνους τοῦ ζώου.

Ἡ διαφορετικότητα αὐτή ὀφείλεται στήν ἀνάδυση ὡς καθοριστικοῦ στοιχείου τῆς ἀνθρώπινης ψυχικῆς δομῆς τοῦ «Ἐγώ» (Ich), πού συνειδητοποιεῖται ἀτομικά και λειτουργεῖ ἀκριβῶς γι' αὐτό δυναμικά και ἀνταγωνιστικά.

Ὁ Φρόντ συλλαμβάνει τό «Ἐγώ» ὡς ρυθμιστική ἀρχή, πού δέν ἔχει μόνο τή δυνατότητα ἐπιλογῆς τοῦ τρόπου ἱκανοποίησης τῶν ἀναγκῶν του, ἀλλά και συνθέτει ἕνα μηχανισμό ἐλέγχου και ἐπιβολῆς πάνω στό ἔνστικτο.

Ἰδιαιτέρα ὅσον ἀφορᾷ τή σεξουαλικότητα, ὁ Φρόντ ἔβλεπε ὅτι ἡ ἱκανοποίησή της μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ μέ μία σειρά ἐμμεσοποιήσεων και ἐξιδανικεύσεων, πού τοποθετεῖ ὡς τό ὑπόβαθρο τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἀνθρώπινου πολιτισμοῦ.

Μέ δεδομένο αὐτές τίς ἐμμεσοποιήσεις διαμορφώνε-

ται ἕνα πλέγμα δευτερογενῶν ἀναγκῶν πού κατευθύνουν τήν ἀνθρώπινη συμπεριφορά.

Κρίσιμο εἶναι, κατά τή γνώμη μου, ὅσον ἀφορᾷ τόν πολιτισμό, τό ἔργο τοῦ Φρόντ «Δυσφορία στόν Πολιτισμό».

Μία δυσφορία πού συναρτᾶται μέ τήν καταπίεση τῆς σεξουαλικότητας (λίμπιντο) πέραν τῶν φυσικῶν δεδομένων ὁρίων τῆς ἱκανοποίησής της μέ ἄμεσο τρόπο.

Στό σημεῖο αὐτό ὁ Φρόντ ἐντόπιζε τήν πρωταρχική αἰτία παθογένειας τοῦ τύπου τῶν ψυχικῶν διαταραχῶν καί τῆς νεύρωσης.

* * *

Θά μπορούσε κανεῖς νά ὑποθέσει, μέ βάση τά ἀμέσως προηγηθέντα, ὅτι ἡ διάγνωση τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ ἀπό τόν Φρόντ εἶναι ἀτομιστική. Κάθε ἄλλο παρά.

Γιά νά ὑποστηρίξει κανεῖς κάτι τέτοιο θά ἔπρεπε νά ἀγνοήσει τήν «ἀρχή τῆς πραγματικότητας», ὅπως τήν ἀντιλαμβάνεται ὁ Φρόντ.

Ἡ ἀρχή τῆς πραγματικότητας, πού διαμορφώνει τό «Ἵπερεγώ» (Über Ich), συλλαμβάνεται πέρα γιά πέρα κοινωνικά – καί αὐτό πολλοί θέλουν νά τό παραβλέπουν. Τό «Ἵπερεγώ» εἶναι τό εἶναι τῆς Κοινωνίας, πού ὑπέρεκειται ὅλων τῶν ἀτόμων πού τή συνθέτουν· λειτουργεῖ καί ἐπιβάλλεται ὑπερατομικά καί διατομικά.

Μέ ποιὰ ἔννοια; Μέ τήν ἔννοια μιᾶς καθοριστικῆς ἐπίδρασης στή διαμόρφωση, τή λειτουργία καί τή δράση τοῦ Ἐγώ.

Ἐπομένως, ἡ σύλληψη τοῦ κοινωνικοῦ ἀπό τόν Φρόντ δέν κινεῖται στόν ἄξονα μιᾶς ἀθροιστικῆς ἀντίληψης συνύπαρξης ἀτομικοτήτων, ἀλλά εἶναι μία ποιοτικά ξέχωρη

ὄντοτητα ὑπεράνω ὅλων τῶν ἀτόμων πού συνθέτουν τήν κοινωνία.

Πέραν τούτου, ἡ κοινωνία τοῦ ἀνθρώπου γιά τόν Φρόντ προϋποθέτει τό στοιχεῖο τῆς συνειδητότητας στόν ἀνθρώπινο ψυχισμό καί ἀντίστοιχα τῆς συνειδητῆς συμμετοχῆς, πού βεβαίως δέν ἔχει κανένα ἀπό τά ἄλλα ἔμβια ὄντα.

Τό πανίσχυρο καί πανταχοῦ παρόν «Ἵπερεγώ» δέν λειτουργεῖ ἀπλῶς ὡς ἀντίβαρο τοῦ «Αὐτό», ὡς φορέα τῶν βιοψυχικῶν δυνάμεων πού ἐκπορευόονται ἀπό τό ἐσωτερικό τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, ἀλλά ἔχει τήν ἰσχύ νά ἐπιβάλλει περιορισμούς καί ἀπαγορεύσεις καθοριστικές γιά τό «Ἐγώ».

Δέν τίθεται ζήτημα ὅτι μέ τήν προσέγγισή του αὐτή ὁ Φρόντ ἀποσαφηνίζει ὅτι ὑπάρχει μία ἀλληλουχία –πολλές φορές ἀντιφατική καί ἀντινομική – μεταξὺ τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ ἐξωτερικοῦ, πού εἶναι ἡ κοινωνία.

Ἡ κοινωνία συλλαμβάνεται ἀπό τόν Φρόντ ὡς ἀντικειμενική πραγματικότητα καί προῖόν μιᾶς ἱστορικο-πολιτισμικῆς ἐξέλιξης συλλογικοῦ, ὄχι ἀτομικοῦ χαρακτήρα.

* * *

Ἦχει ὁμως ὑποστηρικτῆ καί ἡ ἀντίθετη ἄποψη: ὅτι ἡ προσέγγιση τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ ἀπό τόν Φρόντ εἶναι ἰδεαλιστική, σέ τρόπο ὥστε καί τά ὅσα ἀναφέρονται παραπάνω νά εἶναι δευτερεύουσας σημασίας.

Ἀκριβῶς τό ἀντίθετο, καί ὡς πρός τοῦτο συντάσσομαι ἀπόλυτα μέ τήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ Καλιβοντά, ὁ

ὅποιος χαρακτηρίζει τή θεωρία τοῦ Φρόντ «ψυχαναλυτικό ὕλισμό».

Σύμφωνα μέ τόν Φρόντ ἡ ἀνθρώπινη ὑπαρξη συντίθεται ἀπό ἕνα ὕλικό φυσιολογικό καί ὀργανικό ὑπόβαθρο (ὀργάνωση τῆς ὕλης, κατά τήν ἔκφραση τοῦ Καλιβοντά), ἀλλά καί ἀπό τά ἀντικειμενικά δεδομένα τῆς κοινωνικῆς του ὑπόστασης, πού συνεργοῦν ὡς ἀδιάσπαστη ἐνότητα.

Ἐπομένως, ἡ ἀνθρώπινη συνειδητότητα, πού ξεχωρίζει τόν ἄνθρωπο ἀπό τό ζῶο, εἶναι προϊόν τόσο φυσιολογικῶν διεργασιῶν ὅσο καί κοινωνικῶν προσδιορισμῶν. Αὐτή εἶναι ἡ μία παράμετρος.

Ἡ ἄλλη ἀναφέρεται στό ὅτι τό ἀνθρώπινο στοιχεῖο τοῦ ψυχισμοῦ δέν τοποθετεῖται ἀπό τόν Φρόντ ἐκτός φύσης, ἀλλά ἐντός τῶν φυσικῶν διαδικασιῶν ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος, εἶναι ἐπομένως ἀναπόσπαστο κομμάτι τῆς ἴδιας τῆς φυσικῆς του ὑπόστασης. Μέ ἄξονα αὐτές τίς δύο παραμέτρους συλλαμβάνει τούς ὅρους τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης ὡς βιοψυχικῆς, ἐπομένως ὄχι μονομερῶς μέ νευρο-φυσιολογικές παραμέτρους, οὔτε μονομερῶς μέ κοινωνικο-οικονομικές καί πολιτιστικές.

Ἀκριβῶς γι' αὐτό οἱ ὅποιες μονομερεῖς ἀνακλαστικές καί διαντιδραστικές διερμηνεύσεις τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ βρίσκονται ἐντελῶς ἔξω καί σέ μετωπική ἀντίθεση μέ τή φροϋδιανή θεώρηση.

Δέν σημαίνει αὐτό ὅτι ὁ Φρόντ ἀγνοοῦσε ἢ ὑποτιμοῦσε τά ὀργανικά δεδομένα. Ἐκρινε, ὅμως, ὅτι τά δεδομένα αὐτά μᾶς δίνουν τή «μηχανική» (δική μου διατύ-

πωση) τῶν ψυχικῶν λειτουργιῶν· δέν τίς ἐρμηνεύουν, ὁμως, ἀπό πλευρᾶς γενετικῆς καί ἐπεξεργασίας τοῦ «καθ'αυτό» περιεχομένου τους.

3. Ἡ ἀνθρωπολογία τοῦ Μάρξ*

Ἡ κορυφαία ἀντίθεση τοῦ Μάρξ –καί τοῦ Ἐνγκελς– πρὸς ὅλες τίς ἐμπειρικές καί πραγματιστικές προσεγγίσεις ἔγκειται στό ὅτι ἀπορρίπτει κάθε προσέγγιση τοῦ ἀνθρώπινου πού δέν λαμβάνει ὑπόψη τῆς «τό γίγνεσθαι» τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά ἐξαντλεῖται στό «εἶναι» του μέ στατικούς ὄρους.

Στατικούς ὄρους πού ἀναφέρονται τόσο στήν ἀντίληψη μιᾶς ἐξ ὑπαρχῆς δεδομένης καί ἀμετακίνητης «φύσης» τοῦ ἀνθρώπου ὅσο καί στή διερμηνεύση τῆς κοινωνικότητάς του γενικά, μέ στροφέα τήν παροῦσα καί ἰσχύουσα κοινωνική πραγματικότητα.

Συγκεκριμένα, ἡ θέση τοῦ Μάρξ εἶναι ἀπορριπτική κάθε μορφῆς δομολειτουργικῆς θεώρησης τῆς κοινωνίας πού δέν λαμβάνει ὑπ' ὄψη τῆς τίς ἱστορικο-εξελικτικές ὀρίζουσες.

Ἀπό τίς θέσεις του γιά τόν Φόουερμαχ προκύπτει σαφῶς ὅτι ὁ «φυσικός» ἄνθρωπος βρίσκεται μέσα στόν «κοινωνικό» καί ὅτι ἡ «οὐσία τοῦ ἀνθρώπου» (Wesen des Menschen) δέν μπορεῖ νά συλληφθεῖ ἄν διασπάσουμε

---

* Τά ὅσα ἀναφέρονται σ' αὐτήν τήν παράγραφο ἔχουν στόχο τόν ἐντοπισμό τῆς συλλογιστικῆς τοῦ Μάρξ μέ ἐκείνη τοῦ Φρόουντ. Ἡ πλήρης κατανόησή τους προϋποθέτει τήν ἀνάγνωση τοῦ 15ου Κεφαλαίου «Ἡ πραξιολογία τοῦ Μάρξ» στό ἀνά χεῖρας ἔργο (σελ. 395).

καί διαχωρίσουμε τό «φυσικό» ἀπό τό «κοινωνικό» στοιχείο τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς.

Ὁ μόνος τρόπος ὀλοτικῆς σύλληψης τοῦ ἀνθρώπινου εἶναι ἡ κατανόηση τῆς ἱστορικο-γενετικῆς πορείας του ὡς μιᾶς πορείας ἐξέλιξης τόσο τῆς φυσικῆς ὅσο καί τῆς κοινωνικῆς του ὑπόστασης. Ἐπομένως, γιά τόν Μάρξ, ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνον προϊόν ἑνός πλέγματος κοινωνικῶν σχέσεων, ὅπως λαθεμένα ὑποστήριξαν ὀρισμένοι σχολιαστές του, παρερμηνεύοντας ὀρισμένα ἀπό τά πρῶιμα κείμενά του, ἀλλά εἶναι καί μιᾶ φυσική ὑπαρξη.

Μιά φυσική ὑπαρξη πού στηρίζεται ἐπιβιοτικά στήν ὑπόλοιπη φύση, τή φύση ἔξω ἀπό αὐτόν, καί ὡς πρὸς αὐτό καθοδηγεῖται ἀπό τό ἔνστικτο, ὅπως καί ὅλα τά ἄλλα ἔμβια ὄντα. Ἡ σχέση αὐτή τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος μέ τήν ὑπόλοιπη φύση εἶναι πρωτογενῆς καί ὡς πρὸς τοῦτο ἀντικειμενική – δηλαδή, ἀνεξάρτητη ἀπό συνειδησιακές διεργασίες.

Ὅμως, τό «φυσικό στοιχείο τοῦ ἀνθρώπου», κατά τήν ἀντίληψη τοῦ Μάρξ, δέν ἐξαντλεῖται σ' αὐτή τή σχέση. Βιογενετικά ἀναπτύσσει μιᾶ σειρά καθαρὰ ἀνθρώπινων ἰδιοτήτων, χαρακτηρισμάτων καί ἱκανοτήτων, πού καί αὐτές εἶναι ἀπότοχοι τοῦ φυσικοῦ προικισμοῦ του, ἐπομένως δέν εἶναι στοιχεῖα ἐξωφυσικά καί μεταφυσικά. Μόνο ἂν λάβει κανεῖς ὑπ' ὄψη του τό πλέγμα ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων πέραν –ἀλλά καί συμπεριλαμβανομένου– τοῦ πρωτογενοῦς ἐνστίκτου μπορεῖ νά συλλάβει τόν ψυχισμό τοῦ ἀνθρώπου στό σύνολό του, ὡς μιᾶς φυσικῆς δεδομένης «ψυχικῆς ἐνέργειας», ὅπως ὀρθά ἀπέδωσε ὁ Ἔριχ Φρόμ τή σχετική ἄποψη τοῦ Μάρξ. Αὐτή ἡ ἀντίληψη γιά

τή συγκρότηση του ανθρώπινου ψυχισμού όριστικοποιείται στά «Χειρόγραφα», αλλά ό Φρόμ έχει δίκιο όταν υποστηρίζει ότι είναι μία «σταθερά» πού διατρέχει όλο τό έργο του Μάρξ.

Ή ψυχική, «βιοψυχική» κατά τή διατύπωση του Φρόντ, ενέργεια ώθει τον άνθρωπο ως θεμελιώδης κινητήρια δύναμη σέ έξωτερική δραστηριοποίηση.

Έπομένως, ή ψυχική ενέργεια είναι τό πρότερον και ή δραστηριοποίηση τό ύστερον. Τό «ύστερον» όμως αυτό δέν αποτελεί μία άπλως ένστικτική προσαρμογή για τήν ίκανοποίηση των βασικών αναγκών, πού είναι και για τον Μάρξ ή κάλυψη τής πείνας και τής σεξουαλικότητας, όπως συμβαίνει μέ τά ζώα, αλλά διαμορφώνεται ως συνειδητή ανθρώπινη πράξη.

Ή μοναδικότητα του ανθρώπου συνίσταται στό ότι πέραν τής οργανικής αντικειμενικής αισθησιακής του υπόστασης, πού λειτουργεί ως έγγενές υπόστρωμα, συλλαμβάνει συνειδητά ότι ή ίκανοποίηση και ό κορεσμός των αναγκών του έξαρτώνται από πράγματα πού βρίσκονται έξω από αυτόν.

Αυτό αποτελεί πηγή τής οικονομικής του ενεργοποίησης, μέ τήν έννοια τής παρέμβασής του στή φύση.

Μιάς παρέμβασης μέ στόχο τήν «οικειοποίηση» τής φύσης –κατά τήν έκφραση του Μάρξ· δηλαδή, τής έξω από αυτόν φύσης πού ύφίσταται άφ' έαυτής (an sich) και ό άνθρωπος μέ τίς ενέργειές του τήν κάνει «δική του» (für sich).

Άκριβώς γι' αυτό και ό άνθρωπος είναι τό μόνο όν τής φύσης πού συλλαμβάνει τή σχέση του μέ τή φυσική πραγματικότητα πού τον περιβάλλει συγκρουσιακά και

ἀνταγωνιστικά. Τοῦτο διότι ὁ ἄνθρωπος δέν παραμένει, ὅσον ἀφορᾷ τή μὴ ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης του, σέ ἐπίπεδο αἴσθησης μιᾶς ἀπλῆς ζωικῆς ἔλλειψης, ὅπως τό ζῶο, ἀλλά τή συνειδητοποιεῖ ὡς ὑπαρξιακή στέρηση.

Στή συνειδητοποίηση αὐτή ὀφείλεται ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα ὄν πού ὑποφέρει (leidend) καί ἀναπτύσσει πάθη (Leidenschaften), πού ἀνάγεται στή σφαίρα ὄχι τοῦ σωματικά ὑλικοῦ, ἀλλά τοῦ ψυχικοῦ.

Μέ τόν τρόπο αὐτόν τῆς σύνδεσης μεταξύ ζωικοῦ καί ψυχικοῦ ὁ Μάρξ συλλαμβάνει τόν ἄνθρωπο ὡς μιᾶ ἐνότητα πού διαφοροποιεῖται στά ἐσωτερικά στοιχεῖα πού τή συνθέτουν· «τό ἓν διαφέρων ἑαυτῶ» τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ φράση-κλειδί στήν ἀνάλυση τοῦ Μάρξ εἶναι: «ὁ ἄνθρωπος παρεμβαίνει στή φύση καί τήν ἀλλάζει καί ἀλλάζοντάς τήν ἀλλάζει τόν ἑαυτό του». Μία φράση πού ἀποδίδει τά βασικά δεδομένα τοῦ φαινομένου τῆς παραγωγῆς, ἀλλά καί τή θεμελιακή παράμετρο τῆς ἐξέλιξης τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος.

Ἡ φράση αὐτή ἐρμηνεύτηκε δογματικά ὡς ἀπολυτοποίηση τοῦ οικονομικοῦ στή συλλογιστική τοῦ Μάρξ. Πρόκειται περί λάθους, πού ὀδήγησε σέ θεωρητικά σφάλματα ἀλλά καί παραποιήσεις τοῦ μαρξισμοῦ στό πλαίσιο τοῦ λεγόμενου ὑπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ.

Ἡ σχέση φύσης καί ἀνθρώπου κατὰ τόν Μάρξ εἶναι δυναμική, καί δυναμοποιητικός συντελεστής εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ἄν δέν ἦταν ἔτσι, ὁ ἄνθρωπος θά ἔτεροπροσδιοριζόταν ἀπό τήν περιβάλλουσα φύση· ἐξαρτᾶται ἀπό τή φύση, ἀλλά δέν ἔτεροπροσδιορίζεται παθητικά ἀπό αὐτήν.

Ἡ οικειοποίηση τῆς φύσης ἀπό τόν ἄνθρωπο μέσω τῆς παραγωγῆς «ἐξανθρωπίζει» τή φύση, μέ τήν ἔννοια ὅτι τή φέρνει ὅσο εἶναι δυνατό στό μέτρα του καί τή χρησιμοποιοεῖ γιά τήν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν του. Αὐτό εἶναι ἐφικτό, διότι ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσει βιογενετικά τό εἶδος ἐκεῖνο τῆς βιοψυχικῆς ἐνέργειας πού δέν ἔχουν τά ἄλλα ἔμβια ὄντα.

* * *

Ἡ προσωπική μου ἄποψη γιά τίς θέσεις τοῦ Μάρξ ὅσον ἀφορᾷ τό ἐξεταζόμενο θέμα εἶναι ἡ ἀκόλουθη:

Στό πλαίσιο τῆς βιοψυχικῆς ἐνέργειας περιλαμβάνεται ἡ ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου νά γνωρίζει καί νά προβλέπει.

Ἀκριβῶς γι' αὐτό ὅτιδήποτε κάνει ὁ ἄνθρωπος δέν ἀποτελεῖ μία ἀπλή ἐκτελεστική «πράξη» πού κατευθύνεται ἀπό γυμνές ἐνστικτικές παρορμήσεις, ἀλλά νοηματοποιεῖται. Ἡ ἰδιαιτερότητα τοῦ ἀνθρώπινου ἐγκεφάλου συνίσταται σ' αὐτήν τήν ἱκανότητα νοηματοποίησης, πού ἔχει ἄμεση σχέση μέ τήν ὅλη διάρθρωση τοῦ ἀνθρώπινου ψυχομοῦ.

Χάρη σ' αὐτήν τήν ἱκανότητα νοηματοποίησης συντελεῖται μία μετάπλαση τῶν βασικῶν ἐνστίκτων σέ ἐπιθυμίες, δηλαδή συνειδητές ἐπιδιώξεις, πού λειτουργοῦν ὡς ἐμμεσοποιήσεις καί ἐξιδανικεύσεις τῶν βασικῶν ἐνστίκτων καί γι' αὐτό ἐμφανίζουν ἔντονη μεταβλητότητα.

Ἡ μεταβλητότητα αὐτή βρῖσκεται σέ ἀπόλυτη συνάρτηση μέ τίς ἐκάστοτε κοινωνικές διαμορφώσεις, μέ τίς ὅποιες ἀντιφάσεις καί ἀντινομίες τίς χαρακτηρίζουν, δεδομένου ὅτι τίποτα δέν νοεῖται, οὔτε ἐξηγεῖται ὅσον ἀφορᾷ τόν ἄνθρωπο ἐκτός κοινωνικῆς πραγματικότητας.

Στό πλαίσιο, ὅμως, τῶν κοινωνικῶν ἀντιφάσεων καί ἀντινομιῶν ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀτομική ὕπαρξη δοκιμάζεται καί ὑποφέρει.

Ἐκεῖ ἐντοπίζεται τό ψυχολογικό πρόβλημα καί μόνο στή βάση αὐτή μπορεῖ νά συζητηθεῖ καί νά ἀντιμετωπιστεῖ.

Κανένα μέρος τοῦ πολυσχιδοῦς ἔργου τοῦ Μάρξ δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ «ψυχολογία» μέ τήν αὐστηρή ἔννοια τοῦ ὄρου, οὔτε ἀσχολήθηκε ἤ ἀντέκρουσε τά ψυχολογικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς του.

Ὡστόσο, τό ἀνθρωπολογικό περιεχόμενο τῶν ἀναλύσεων του δίνει κλειδιά ἐρμηνείας τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ, πού ἀνάλογά τους, ξεκινῶντας ἀπό ἄλλες ἀφετηρίες, μόνον ὁ Φρόντ ἔδωσε.

Ἡ προσέγγιση καί κατανόηση τοῦ Humanum, τοῦ ἀνθρώπινου, στόν Μάρξ δέν ἦταν ἀπλῶς ἐξίσου σημαντική μέ ἐκείνη τῆς Οἰκονομίας.

Ἦταν σημαντικότερη, μέ τήν ἔννοια ὅτι ἡ τελική στόχευσή του δέν ἦταν αὐτή καθ' ἑαυτήν ἢ Οἰκονομία, ἀλλά ἡ ἀναζήτηση τοῦ δρόμου καί τοῦ τρόπου πού ὁ ἄνθρωπος μέσω τῆς Οἰκονομίας μπορεῖ νά λυτρωθεῖ ἀπό τή γυμνή ἐπιβιοτική ἀνάγκη, σέ τρόπο ὥστε νά πραγματοποιήσει τήν ἀνθρωπιά του, δηλαδή νά ὀλοκληρωθεῖ ὡς ἀτομικότητα καί προσωπικότητα.

Τοῦτο, ὄχι μόνο γιά νά ἀρθοῦν οἱ συνθηκῆς ἀδικίας καί ἐκμετάλλευσης, ἀλλά καί γιά νά μπορέσει ὁ ἄνθρωπος, πού εἶναι δημιουργός πολιτισμοῦ, νά δώσει μία πραγματική ἀνθρώπινη καί ἀνθρωπιστική διάσταση στόν πολιτισμό, πού ἕως τώρα δέν ἦταν ἀπαλλαγμένος ἀπό στοιχεῖα

καί κατάλοιπα βαρβαρότητας, απότοκα τῶν κοινωνικῶν ἀνισοτήτων.

Ἡ Οἰκονομία γιά τόν Μάρξ δέν ἦταν αὐτοσκοπός, ἀλλά ὁ ἐκ τῶν ὧν οὐκ ἄνευ ὄρος καί τό προαπαιτούμενο γιά νά μπορέσει ὁ ἄνθρωπος νά ξεφύγει ἀπό τό «κράτος τῆς ἀναγκαιότητος» καί νά μπεῖ στό «κράτος τῆς ἐλευθερίας».

Μία διαδικασία, ὡστόσο, πού προϋπέθετε – κατά τόν Μάρξ–, πέραν τῆς ἀνάπτυξης τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων, τό εἶδος ἐκεῖνο τῶν παραγωγικῶν καί κοινωνικῶν σχέσεων, πού καθιστοῦν δυνατή τήν ἐκδίπλωση τῆς ἀνθρωπιᾶς τοῦ ἀνθρώπου σέ ὅλα τά ἐπίπεδα.

4. Φρόνυτ καί Μάρξ: συγκριτική θεώρηση

Ἡ ἀνθρωπολογική διάσταση τοῦ ἔργου τοῦ Φρόνυτ, ὅπως ἐξετέθη στά προηγηθέντα, ἦταν μία πρώτη προσέγγιση, ὅπου ἤδη διαπιστώθηκαν ὀρισμένες συγκλίνουσες μέ τήν ἀνθρωπολογία τοῦ Μάρξ:

Ἡ **πρώτη** ἀναφέρεται στό ὅτι καί οἱ δύο δέχονται ὡς ὑπόστρωμα τοῦ ἐνστίκτου δύο θεμελιώδεις ἀνάγκες: τήν πείνα καί τή σεξουαλικότητα.

Ἡ **δεύτερη** εἶναι ἡ σύλληψη τῆς σημαντικότητας γιά τόν ἀνθρώπινο ψυχισμό τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας, ὅπως αὐτή ἐκφράστηκε στή θεωρία τοῦ «Ἵπερεγώ» καί στήν «ἀρχή τῆς πραγματικότητας».

Ἡ **τρίτη** συνδέεται μέ τό διαλεκτικό τρόπο προσέγγισης τοῦ ψυχικοῦ γίνεσθαι τοῦ ἀνθρώπου καί τή διαλεκτική τῆς σχέσης τῶν τριῶν ἐπιπέδων – «Ἵπερεγώ»,

«Ἐγώ» καί «Αὐτό»-, πού κατ' οὐσίαν συμπίπτει στόν Μάρξ καί τόν Φρόντ.

Ἡ **τέταρτη** συνίσταται σέ μία δυναμική, ὄχι στατική θεώρηση τοῦ ψυχικοῦ γίγνεσθαι τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ **πέμπτη** ἀναφέρεται στόν ἀνθρωποκεντρισμό τῆς προσέγγισης, πού ἀποκλείει ἀναγωγές μεταφυσικοῦ τύπου.

Βεβαίως ὡς πρός τό τελευταῖο αὐτό μπορεῖ νά διατυπωθεῖ ἡ ἀντίρρηση: ὅτι τά τελευταῖα ἔργα τοῦ Φρόντ ἔχουν «μεταψυχολογικό» καί ἐπομένως μεταφυσικό χαρακτήρα.

Ἡ αἰτίαση αὐτή εἶναι λαθεμένη, ὅπως θαυμάσια ἀπέδειξε ὁ Μαρκουῶζε στό ἔργο του «Ἔρωσ καί Πολιτισμός».

Τό ὅτι ὁ Φρόντ στά ὄψιμα αὐτά ἔργα του συνάγει συμπεράσματα γενικευτικοῦ καί κατ' ἐπέκταση φιλοσοφικοῦ χαρακτήρα ὅσον ἀφορᾷ τόν ἀνθρώπινο ψυχισμό εἶναι δεδομένο. Ὅμως αὐτό δέν σημαίνει ὅτι τά μεταψυχολογικά συμπεράσματα τοῦ Φρόντ ἔχουν μεταφυσική ὑποθεμελίωση.

Ἀκριβῶς τό ἀντίθετο, καί τοῦτο διότι οἱ ὅποιες συναγωγές του ξεκινοῦν πάντοτε ἀπό τόν ἀνθρώπο ὡς συγκεκριμένη καί ἀπτή ὄντοτητα, πού ζεῖ, κινεῖται καί λειτουργεῖ μέσα σέ μία συγκεκριμένη πραγματικότητα.

Εἶναι, ἐπομένως, σαφές ὅτι ἡ μεταψυχολογία τοῦ Φρόντ δέν μπορεῖ νά τεθεῖ σέ παρένθεση, δέν μπορεῖ νά διαχωριστεῖ ἀπό τό βασικό κορμό τῆς θεωρίας του, ὅπως ἀκόμα καί ὀρισμένοι ἐπιφανεῖς μαθητές του ὑποστήριξαν.

Μπορεῖ νά ὑπάρχει μέ τά σημερινά δεδομένα ἀνάγκη

ἀναθεώρησης ὀρισμένων πλευρῶν τῆς μεταψυχολογίας τοῦ Φρόουντ, δηλαδή τῆς φιλοσοφίας του γιά τόν ἄνθρωπο. Ἀλλά αὐτό εἶναι ἄλλο ζήτημα καί δέν εἶναι τοῦ παρόντος.

* * *

Ὁ Φρόουντ συλλαμβάνει τή λειτουργία τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἀπόρροια τῆς ψυχο-κοινωνικῆς του δομῆς καί ἐρμηνεύει διαλεκτικά τή σχέση τοῦ ψυχικοῦ καί τοῦ κοινωνικοῦ. Διαλεκτικά, πού σημαίνει σέ πλαίσιο ἀλληλεπηρεασμοῦ καί ἐξάρτησης δύο συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ τά ὁποῖα εἶναι ἀδιαχώριστα.

Στήν προσέγγισή του αὐτή ὁ Φρόουντ ξεκινάει ἀπό τή διάκριση δύο ομάδων ἐνστίκτων: ἐκείνων πού ἐκπορεύονται ἀπό τό θεμελιακό ἐνστικτο τῆς αὐτοσυντήρησης καί ἐκείνων πού ἔχουν ὡς ὀρμητήριο τή σεξουαλικότητα.

Ἦδη αὐτή ἡ τοποθέτηση τοῦ Φρόουντ γιά τή διττότητα τῶν ἀνθρώπινων ἐνστίκτων ἀποδεικνύει πόσο λαθεμένη εἶναι ἡ ἄποψη ἐκείνων πού τόν κατηγορήσαν γιά πανσεξουαλισμό. Τά ἐνστικτα τῆς αὐτοσυντήρησης ὁ Φρόουντ τά χαρακτηρίζει ἐνστικτα τοῦ «Ἐγώ» (Ich Triebe), γιά τά ὁποῖα στήν ἀρχική προσέγγισή του ὑποστήριξε ὅτι δέν ἔχουν λιμπιντικό χαρακτήρα σέ ἀντίθεση μέ ἐκεῖνα τῆς σεξουαλικότητας, πού ἔχουν. Ἡ λιμπιντική ἐνέργεια, πού ἀπορρέει ἀπό τή σεξουαλικότητα, ἐκδηλώνεται ὄχι μόνον ὡς ροπή γιά συνουσία, ἀλλά καί γιά ἔνωση καί συσσωμάτωση μέ τόν ἄλλο ἄνθρωπο. Μέ τόν τρόπο αὐτόν ἡ σεξουαλικότητα στόν ἄνθρωπο φορτίζεται συναισθηματικά, γίνεται Ἔρωτας, ὁ ὁποῖος λειτουργεῖ κοι-

νωνικά, διότι βρίσκεται στή βάση τῶν μηχανισμῶν κοινωνικῆς προσέγγισης.

Πρόκειται γιά μία «μεταποίηση» ἀνωτέρου σταδίου, ἡ ὁποία προσδίδει στή σεξουαλικότητα ἕναν καθαρᾶ ἀνθρώπινο χαρακτήρα πού ὑπερβαίνει τό στενά νοούμενο σεξουαλικό ὄρμέφυτο. Σέ αὐτή τή διαδικασία «μετάλλαξης» τοῦ σεξουαλικοῦ σέ ἐρωτικό βλέπει ὁ Φρόντ –κάτι τό ὁποῖο θαυμάσια ἐξέθεσε ὁ Μαρκούζε στό ἔργο του «Ἔρωσ καί Πολιτισμός»– τόν πολιτισμό ἀπό τή σκοπιά καί τό πλαίσιο μηχανισμῶν ἐξιδανίκευσης τοῦ ἐρωτισμοῦ. Ἀπό τό ἄλλο μέρος ὁ Φρόντ ἔβλεπε τά στοιχεῖα καταστροφῆς καί ἐπιθετικότητας, πού ἐμφανίζει ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀπότοκα τοῦ ἐνστίκτου συντήρησης. Στοιχεῖα πού τελικά ἀπολήγουν σ' αὐτό πού ἀποκάλεσε «ἐνστικτο τοῦ θανάτου», πού δέν στρέφεται μόνο κατά τοῦ ἄλλου, ἀλλά καί κατά τοῦ ἑαυτοῦ (βλ. σχετικά Ζίγκμουντ Φρόντ: Ἔρωσ καί Θάνατος).

Στή βάση τῆς διάκρισης αὐτῶν τῶν ἐνστίκτων ὁ Φρόντ εἶδε τήν κοινωνικότητα τοῦ ἀνθρώπου ὡς «κοινότητα τῆς δράσης» (Miteinander wirken) ἀφ' ἑνός καί ὡς σύγκρουση (Gegeneinander wirken) ἀφ' ἐτέρου.

Αὐτή ἡ δυϊστική ἀντίληψη τοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι ξεκάθαρη στόν Φρόντ. Δέν εἶναι ξεκάθαρη διότι: α) στήν ὅλη του συλλογιστική καί οἱ δύο αὐτές τάσεις συλλαμβάνονται, παρά τό διαχωρισμό τους, ὡς ὁλότητα, ὅφεις τοῦ ἐνιαίου ζωικοῦ ἐνστίκτου, β) σέ μία σειρά ἀναλύσεων του προκύπτει ὅτι θεωρεῖ πῶς ὑπάρχουν σοβαρές «διεισδύσεις» τῆς μιᾶς τάσης τοῦ ἐνστίκτου στήν ἄλλη. Κλασικό παράδειγμα ἡ μελέτη του γιά τό μαζοχισμό καί

τό σαδισμό, όπου ρητά αναφέρει ότι τό έντονο καταστροφικό πάθος πού έκδηλώνεται σ' αυτά όφείλεται σέ μία έξαιρετικά άνεπτυγμένη ναρκισσιστική απόλαυση, γ) ύποστηρίζει τήν άποψη ότι, παρά τά ύπό α και β έκτεθέντα, τά δύο βασικά ένστικτα άκολουθοϋν διαφορετικούς και αντίθετους δρόμους πραγμάτωσης. Μόνο στό «Έγχειρίδιο τής Ψυχανάλυσης» (Abriss der Psychoanalyse) και όρισμένα άλλα όψιμα μελετήματα φαίνεται νά ξεπερνάει αϋτήν τή δϋιστική αντίληψη, χωρίς όμως νά προχωρεί σέ αντίστοιχα συνθετικά συμπεράσματα.

Η άλλη σημαντική σέ σχέση μέ τό έξεταζόμενο θέμα τής σύγκλισης τής φροϋδικής μέ τίς μαρξικές θέσεις είναι ή σύλληψη τής έννοιας τοϋ «Ύπερεγώ» από τόν Φρόντ.

Στό «Ύπερεγώ» ύποστασιοποιείται ή πραγματικότητα τοϋ ανθρώπου (άρχή τής πραγματικότητας πού συνιστᾶ ύπέρβαση και έξιδανίκευση τοϋ ένστίκτου ως κοινωνία και πολιτισμός).

Ο Πολιτισμός συλλαμβάνεται από τόν Φρόντ μέ μία στενή έννοια, δηλαδή ως high culture, δημιουργία επιστημονική και καλλιτεχνική, στό πλαίσιο τής όποίας ή άρχική λιμπιντική ενέργεια φτάνει σέ ένα ύπέρτατο στάδιο έξιδανίκευσης. Συλλαμβάνεται, όμως, και σφαιρικά μέ τή συμπερίληψη τής θρησκείας, τοϋ δικαίου, τής πολιτικής, τής ήθικης, τών θεσμών, τοϋ κράτους κ.ο.κ.

Κατά τή γνώμη μου, ή άμφιταλάντευση αϋτή όφείλεται στό ότι μόνο σέ επίπεδο «ύψηλης κουλτούρας» θεωρεί ότι ύπάρχει καθαρή έξιδανίκευση, πού δέν έμπεριέχει και στοιχεία έμμεσοποίησης τής ένστικτικῆς ίκανοποίησης.

Τήν άποφή μου αϋτή στηρίζω στό ότι για τόν Φρόντ

ἡ καθαρῆ καί πλήρης ἐξιδανίκευση λειτουργεῖ ὡς ὑποκατάστατο τῆς ἀρχικῆς ὑλικῆς ἱκανοποίησης, ὄχι ὡς ἀπλή ἐμμεσοποίηση· κάτι πού συμβαίνει μόνο σέ ἐπίπεδο «ὑψηλῆς κουλτούρας».

Ὅπως καί νά ἔχει τό πράγμα στή φροῦδική συλλογιστική τό «Ἵπερεγώ» λειτουργεῖ ὡς συλλογικό (κοινωνικό) καί πολιτισμικό «χωνευτήρι», ὅπου ἐκδιπλώνεται ἡ ἀνθρωπιά τοῦ ἀνθρώπου, πού εἶναι καί δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι καί νά ἐκδηλώνεται ὡς κοινωνικοπολιτισμική δραστηριότητα.

Αὐτή, ὅμως, εἶναι ἡ μία πλευρά τοῦ ζητήματος· ἡ ἄλλη ἀναφέρεται στό ὅτι τό «Ἵπερεγώ» ἐνσωματώνει κανονιστικές ρυθμίσεις τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς, πού ἔχουν χαρακτήρα περιοριστικό καί καταπιεστικό ὅσον ἀφορᾶ τή λιμπιντική ἱκανοποίηση. Ἀνεξάρτητα ἀπό τό βαθμό καί τήν κλίμακα, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἄν εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο ἀναγκαῖα, ἡ καταπίεση αὐτή ἐνέχει στοιχεῖα καταστροφικά, διότι γίνεται πρόξενος δυστυχίας.

Τῆ θέση αὐτή ἐξέφρασε ὁ Φρόνυτ στό διάσημο βιβλίο του «Ἡ δυσφορία στόν πολιτισμό». Μία θέση πού τοποθετεῖ τό σύνολο τῶν διαδικασιῶν ἐξιδανίκευσης μέσα σέ πλαίσιο καταπίεσης.

Τό ζήτημα εἶναι κεφαλαιώδους σημασίας ὅσον ἀφορᾶ τή σχέση Φροῦδισμού καί Μαρξισμού, διότι ἡ ἀποδοχῆ τῆς ἄποψης αὐτῆς ὀδηγεῖ σέ μία μοιραία καί πεσσιμιστική ἀντίληψη τῆς θέσης τοῦ ἀνθρώπου στόν κόσμο, ὅπου τό τίμημα τῆς πολιτισμικῆς του ἀνέλιξης εἶναι μία ἀνατροπή τῶν βιοψυχικῶν του παρορμήσεων καί κατ' ἐπέκταση μία μορφή κεκαλυμμένης διαρκοῦς δυστυχίας.

Ἡ ἄποψη αὐτή βρῖσκεται ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τή συλλογιστική τοῦ Μάρξ, ὁ ὁποῖος ὑποστήριζε ὅτι ὁ ἄνθρωπος γιά νά περάσει ἀπό τό «κράτος τῆς ἀναγκαιότητας» στό «κράτος τῆς ἐλευθερίας» πρέπει καί μπορεῖ νά λυτρωθεῖ ἀπό τήν καταπίεση. Ἀκριβῶς γι' αὐτό ἦταν μαρξιστές φρουδιανῆς ἀπόχρωσης ἐκεῖνοι πού ἐπιχείρησαν νά γεφυρώσουν τό χάσμα μέ δύο ἀντίθετους τρόπους:

Οἱ μέν, ὅπως ὁ Ἔριχ Φρόμ καί ὁ Βίλελμ Ράιχ, ὑποβαθμίζοντας τή σημαντικότητα τῆς θέσης αὐτῆς τοῦ Φρόντ, οἱ δέ, ὅπως ὁ Μποχουσλάβ Μπρούκ καί ὁ Χέρμπερτ Μαρκουῦζε, καί ὀρισμένοι σουρεαλιστές, ὅπως ὁ Ἄντρέ Μπρετόν, προσπαθῶντας νά διερμηνεύσουν τή θέση αὐτή τοῦ Φρόντ «διασταλτικά», μέ τήν ἔννοια τοῦ ἐντοπισμοῦ στό ἔργο του παραγράφων γιά τήν ὑπαρξή μιᾶς μή καταπιεστικῆς ἀντίληψης τῆς ἐξιδανίκευσης.

Τό σημεῖο τριβῆς μεταξύ φρουδισμού καί μαρξισμού ὅσον ἀφορᾷ τό θέμα αὐτό δέν εἶναι ἡ ἄποψη ὅτι στό «Ἵπερεγώ» δέν ὑπάρχουν κρίσιμα στοιχεῖα καταπίεσης, ἀλλά στή θέση τοῦ Φρόντ ὅτι κάθε μορφή ἐλέγχου καί ρύθμισης ἀκόμα καί ὅταν ἐμμεσοποιεῖται καί ἐξιδανικεύεται ἐνέχει καταπίεση καί κατ' ἐπέκταση κάθε ἐξιδανίκευση ὑποκρύπτει καταπίεση καί, ἀκριβῶς γι' αὐτό, εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο καταστροφική καί ἐπομένως πηγὴ δυστυχίας.

Ἡ ἀντίθεση τοῦ μαρξισμού πᾶνω σ' αὐτό –πού εἶναι νευραλγικῆς σημασίας ζήτημα– ναί μέν ξεκινάει ἀπὸ τήν παραδοχή τοῦ κοινωνικοῦ χαρακτήρα τοῦ Ἵπερεγώ, ὅπως καί ὁ Φρόντ, ἀλλά ἀποδίδει στό συντελεστή ἐξουσία καί στήν ὑποστασιοποίησή του πολύ μεγαλύτερη σημασία ἀπὸ ὅ,τι ἐκεῖνος.

Συγκεκριμένα, δεδομένης τῆς διάσπασης τῆς κοινωνίας σέ ἐξουσιαστές καὶ ἐξουσιαζόμενους, σέ ἐκμεταλλευτές καὶ ὑποκείμενους σέ ἐκμετάλλευση, ὁ μαρξισμός συλλαμβάνει τὴν «ἀρχὴ τῆς πραγματικότητας» ὡς ἀπότοκο μιᾶς κοινωνικῆς κατάστασης, ἡ ὁποία εἶναι γενετικά καταπιεστικὴ καὶ αὐτὸ θεωρεῖ ὡς καθοριστικὸ παράγοντα λειτουργίας τοῦ Ὑπερεγῶ ὡς πηγῆς δυστυχίας.

Στὴ βάση αὐτὴν, ὁ μαρξισμός δέν δέχεται ὅτι ὁ ἀνθρώπινος πολιτισμός συνιστᾷ γενικά καὶ ἀπόλυτα καταστολὴ τῆς πρωταρχικῆς λίμπιντο καὶ ἀντίστοιχα τῶν ἀνθρώπινων ἐπιθυμιῶν. Μόνο ὡς πρὸς τὸ κατεξουσιαζόμενο μέρος τῆς κοινωνίας μπορεῖ νὰ γίνεῖ δεκτὸ κάτι τέτοιο, καὶ πάλι μέ περιορισμούς.

Μέ περιορισμούς διότι ἀκόμα καὶ κάτω ἀπὸ αὐτές τίς συνθήκες κυριαρχίας ὁ καταπιεζόμενος ἄνθρωπος ἀναζητᾷ καὶ βρίσκει μορφές λιμπιντικῆς ἱκανοποίησης πέρα ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς καταπιεστικῆς ἐξιδανίκευσης, πού ἐκφράζεται ὡς κυρίαρχη ἰδεολογία.

Μέ αὐτὸ τὸ πλαίσιο ἀναφορᾶς, ὁ μαρξισμός ἀντιλαμβάνεται τὴν ἐπαναστατικὴ συνειδητοποίηση ὡς μία διάρρηξη τῆς καταπιεστικῆς ἐξιδανίκευσης, πού ἔχει τεράστια ἀνθρωπιστικὴ καὶ ἐξανθρωπιστικὴ σημασία.

Σαφέστατα, ἡ ἐπαναστατικὴ αὐτὴ συνειδητοποίηση ὅταν γίνεταί συμπεριφορᾶ ἔχει στοιχεῖα καὶ ἐπιθετικά καὶ καταστροφικά. Ἀλλὰ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα δέν συνιστοῦν παράγοντες λιμπιντικῆς καταστολῆς, ἀλλὰ δυνάμεις λιμπιντικῆς ἀπελευθέρωσης καὶ ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἡ ἐξιδανίκευσή τους δέν ἔχει καταπιεστικὸ χαρακτήρα.

Ἡ ἐρμηνεῖα αὐτὴ τῆς μαρξιστικῆς ἄποψης γιὰ τὸν

άνθρωπινο ψυχισμό μέ φρουδιανούς ὄρους ἀνάγεται σέ τρεῖς βασικούς φρουδο-μαρξιστές θεωρητικούς –πού ὡστόσο διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους–, τόν Έριχ Φρόμ, τόν Χέρμπερτ Μαρκουῆζε καί τόν Ρομπέρ Καλιβοντά, καί δίνει τά ὄρια συμπλησιασμοῦ καί ἀποστασιοποίησης μεταξύ Φρόντ καί Μάρξ.

Δέν σημαίνει ὅτι ὁ Φρόντ εἶναι ἐντελῶς «ξένος» πρὸς μία τέτοια συλλογιστική, ὅπως μποροῦσε νά καταδειχθεῖ ἀπό ὀρισμένες «παράπλευρες» ἀναφορές καί παρατηρήσεις του, ὅμως αὐτές βρίσκονται ἔξω ἀπό τίς ἀναλυτικές ὑποθέσεις του καί δέν μποροῦν ἀπό καμιά ἄποψη νά ληφθοῦν ὑπ' ὄψη ὡς δομικά στοιχεῖα τοῦ θεωρητικοῦ του οἰκοδομήματος. Ἡ λογική τοῦ Μάρξ εἶναι ὑπερβατική, κινεῖται πάντοτε μέ στροφέα τήν ὑπέρβαση, τή μετάβαση τῆς σημερινῆς κοινωνικῆς πραγματικότητας σέ «ἄλλο εἶδος».

Σέ ἄλλο εἶδος ὅπου θά ξεπεραστεῖ ὄχι μόνο ἡ καταπίεση, πού ἀπορρέει ἀπό τό γεγονός ὅτι ἕνα μέρος τῆς κοινωνίας –τό ἀσύγκριτα μεγαλύτερο– γίνεται ἀντικείμενο κατεξουσιασμοῦ καί ἐκμετάλλευσης ἀπό ἕνα ἄλλο, ἀλλά καί τό ἀγχοτικό βάρος τῆς ἐπιβιοτικῆς ἀνάγκης.

Ὁ Μάρξ ὑποστήριζε ὅτι μέ τίς σημερινές τεχνολογικές καί παραγωγικές δυνατότητες ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ γιά πρώτη φορά στήν Ἱστορία του νά λυτρωθεῖ ἀπό τό φᾶσμα καί τήν ἀπειλή τῆς ἀνάγκης.

Τῆς ἀνάγκης πού στό πλαίσιο τοῦ ἐνστίκτου τῆς αὐτοσυντήρησης παράγει τήν ἀνταγωνιστικότητα καί τήν ἐπιθετικότητα σέ ἀτομικό καί συλλογικό ἐπίπεδο.

Τῆς ἀνάγκης πού προσδίδει στήν ἐργασία –τόν ἀν-

θρώπινο τρόπο ἐπιδίωξης τῆς κάλυψής της— ἕναν ἀκραίᾳ καταπιεστικό χαρακτήρα, εἶναι «πόνος» μέ τήν ἀρχαιο-ελληνική ἔννοια τοῦ ὄρου.

Στήν ἐργασία ἐμπεριέχεται, ὅμως, καί ἡ «ἀρχή τῆς ἀπόδοσης» (Leistungsprinzip), στήν ὁποία ὁ Μαρκοῦζε, ὀρθά κατά τή γνώμη μου, ἀπέδιδε μία δύναμη δημιουργική, πού αὐτή καθ' ἑαυτήν δέν ἔχει καταπιεστικό χαρακτήρα καί μπορεῖ κάτω ἀπό διαφορετικούς κοινωνικούς ὄρους νά λειτουργεῖ ὡς παράγων κεφαλαιώδους σημασίας γιά τήν ὀλοκλήρωση μιᾶς ψυχικά ἀπελευθερωμένης προσωπικότητας τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος.

Σέ ὅλα τά ἐπίπεδα ἡ συλλογιστική τοῦ Μάρξ συντίθεται ὡς μία διαλεκτική τῆς ἀπελευθέρωσης, ὅπου τό κοινωνικό καί τό ψυχολογικό ἔχουν σχέση συγκοινωνούντων δοχείων καί τό κοινωνικό σέ τελευταία ἀνάλυση καθορίζει τό ψυχολογικό.

Γι' αὐτό καί τοποθετεῖ τή «θεραπευτική» τοῦ κοινωνικοῦ γίγνεσθαι ὡς τό πρότερον καί τήν ψυχολογική ἀποκατάσταση τοῦ ἀνθρώπου ὡς τό ὕστερον, ἀλλά ὄχι καί δευτερεῦον.

Ὅχι δευτερεῦον διότι ὁ τελικός στόχος τῆς ὁποιας κοινωνικῆς ἀναδιοργάνωσης καί ἀνατροπῆς εἶναι γιά τόν Μάρξ πάντοτε ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀτομικότητα καί προσωπικότητα. Ὁ Μάρξ, ὅμως, λειτουργοῦσε ὡς κοινωνικός ἀναμορφωτής, ὁ Φρόουντ, ἀντίθετα, ὡς μελετητής τοῦ ἀνθρώπινου ψυχισμοῦ κάτω ἀπό τίς παρούσες συνθῆκες μέ στόχο τή θεραπεία τῶν διαταραχῶν, πού προκαλοῦνται ἀπό τίς συνθῆκες αὐτές ὅπως ἐξειδικεύονται στά συγκεκριμένα ἄτομα.

Άκριβῶς γι' αὐτό καί ἡ Γενική Ψυχολογία τοῦ Φρόντ μέ τά ἀνθρωπολογικά συστατικά πού τή χαρακτηρίζουν ἔχει ἀπό ἀρχῆς μέχρι τέλους θεραπευτική κατεύθυνση, δέν εἶναι μιά ἀπλή ἐρμηνευτική τῶν ψυχικῶν παραγόντων τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς.

Ἐκεῖνο πού κατά τή γνώμη μου δέν ἔχει γίνει ἐπαρκῶς ἀντιληπτό, κυρίως ἀπό τοὺς ἀντιπάλους ἀλλά καί τοὺς περισσότερους ὀπαδοὺς τοῦ Φρόντ, εἶναι ὅτι παρά τήν κατεύθυνσή του αὐτή ἢ –ἀκριβέστερα– λόγω τῆς κατεύθυνσής του αὐτῆς δέν κατολίσθησε ποτέ σέ ἀφαιρετική ψυχολογιοποίηση τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς. Σέ αὐτό ἔγκειται ἡ μεγαλοφυΐα του.

Δέν τίθεται ζήτημα ὅτι ὁ Μάρξ μπορεῖ νά «συμπληρωθεῖ» ἀπό τόν Φρόντ καί ὁ Φρόντ ἀπό τόν Μάρξ· αὐτό, ἄλλωστε, ἐπιχείρησαν οἱ φροϋδομαρξιστές.

Γι' αὐτό καί μπορεῖ νά γίνει λόγος γιά «συγκλίσεις», ὄχι ὅμως γιά «ταυτίσεις», καί τοῦτο διότι ἡ ταύτιση προϋποθέτει σύμπτωση ἀπόψεων, ἐνῶ ἡ σύγκλιση «συγγενεῖς» τρόπους προσέγγισης καί ἀντίστοιχες ὑποθέσεις ἐργασίας.

Ἡ ἔρευνα ἀπό αὐτήν τή σκοπιά δέν ἔχει ἐξαντληθεῖ καί παρουσιάζει τίς τελευταῖες δεκαετίες μιά στασιμότητα, πού πρωταρχικά ὀφείλεται στήν ἀντιμαρξιστική καί ἀντιφροϋδική ἀντεπίθεση, πού τροφοδοτεῖται ἀπό τά πραγματιστικά ρεύματα ὅλων τῶν ἀποχρώσεων καί κατευθύνσεων, πού συρρικνώνουν τήν ἔννοια τοῦ ἀνθρώπου σέ ἓνα πλέγμα βιολογικῶν καί νευρο-φυσιολογικῶν διαντιδραστικῶν λειτουργιῶν.

5. Ἡ ταύτιση Μάρξ καὶ Φρόυντ – ἓνα λαθεμένο ἐγγείρημα

Ὅπως σαφέστατα προέκυψε ἀπὸ τὰ προηγηθέντα, οἱ Εὐρωπαῖοι φροϋδομαρξιστές ἀναζήτησαν συγγλίνουσες καὶ γεφυρώσεις μεταξὺ φροϋδισμού καὶ μαρξισμού καὶ ἐντόπισαν σημεῖα ταυτίσεων σέ ἐπιμέρους μεθοδολογικά καὶ ἀναλυτικά στοιχεῖα, τὰ ὅποια, ὅμως, οὐδέποτε θεώρησαν ὅτι ὀδηγοῦν σέ μία γενική ταύτιση μεταξὺ τους.

Δέν συνέβη τό ἴδιο καὶ στίς ΗΠΑ, ὅπου ἡ εἰσδοχή τόσο τοῦ μαρξισμού ὅσο καὶ τοῦ φροϋδισμού ἔγινε εὐθύς ἐξαρχῆς σέ μία βάση ταυτοποίησής τους στό πλαίσιο τῆς ἄρνησης καὶ τῆς ἀντίκρουσης τοῦ φασισμού.

Τά ὅσα ὁ E. Fuller Torrey γράφει σχετικά στό βιβλίον του «Ἡ φροϋδιανή ἀπάτη, ἡ κακοήθης ἐπίπτωση τῆς φροϋδιανῆς θεωρίας στήν ἀμερικανική σκέψη καὶ κουλτούρα» («Freudian Fraud: The Malignant Effect of Freud's Theory on American Thought and Culture» / Harper Perennial edition 1993, σελ. 91-100 καὶ 107-111) εἶναι ιδιαίτερα ἀποκαλυπτικά, παρά τήν ἐπιφανειακότητα τῆς προσέγγισης.

Τό φροϋδομαρξιστικό ρεῦμα στίς ΗΠΑ δέν διαμορφώνεται στό Μεσοπόλεμο ἀπλῶς ὡς σχολή ἐπιστημονικῆς ἀναζήτησης, ἀλλά ὡς πολιτική τάση, πού ἐκφράζεται κυρίως ἀπὸ τό περιοδικό «Partisan Review». Μιά πολιτική τάση πού ἐνισχύεται ἀπὸ τή μαζική εἰσροή τῶν διωχθέντων ἀπὸ τόν Χίτλερ Εὐρωπαίων ψυχιάτρων ψυχαναλυτικῆς κατεύθυνσης, ἀλλά ἦταν ταυτόχρονα στενά συνδεδεμένη μέ τό μαρξιστικό John Reed Club.

Ἡ σύνθεση τῆς τάσης εἶναι «ἀμιγῶς ἐλιτιστική», μέ

τήν έννοια ότι συγκεντρώνει μεγάλο άριθμό διανοουμένων και κινεΐται σέ επίπεδο πνευματικῆς ζύμωσης, ὄχι πολιτικῆς παρέμβασης.

Τά ἡγετικά καί διευθυντικά της στελέχη δέν εἶναι, οὔτε μπορεῖ νά χαρακτηριστοῦν ἐπαγγελματίες ψυχαναλυτές ἢ θεωρητικοί τοῦ μαρξισμοῦ, γι' αὐτό οἱ ὅποιες δημοσιευμένες μελέτες τους δέν ἔχουν μιά συστηματική θέωρηση τοῦ φροϋδισμού καί τοῦ μαρξισμοῦ, ἀλλά –περισσότερο– μιά συναισθηματική καί διαισθητική προσέγγισή τους.

Ὡς ἄνθρωποι, κατά κύριο λόγο τῶν γραμμάτων καί τῶν τεχνῶν καί ὄχι τῆς ἐπιστήμης, ρίχνουν τό βάρος τους στήν ἀξιοποίηση ψυχαναλυτικῶν καί μαρξιστικῶν στοιχείων στό λογοτεχνικό ἢ καλλιτεχνικό ἔργο τους.

Ἐπιπλέον ἐμπλέκονται καί προσωπικά σέ μεγάλο βαθμό, διότι οἱ περισσότεροι ὑποβάλλονται οἱ ἴδιοι σέ ψυχανάλυση, πολλές φορές μακρᾶς διάρκειας.

Εἶναι ἐκπληκτικό τό πόσο μεγάλος ἀριθμός λογοτεχνῶν, δοκιμιογράφων, καλλιτεχνῶν, κινηματογραφιστῶν, κριτικῶν, δημοσιογράφων κ.ο.κ. πρώτης γραμμῆς ἐπηρεάστηκαν μέ τόν ἕναν ἢ τόν ἄλλο τρόπο ἀπό τή φροϋδομαρξιστική τάση στίς ΗΠΑ τοῦ Μεσοπολέμου. Μία τάση πού παρέμεινε ἰσχυρή ἀκόμα καί μετά τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, πού, ὁμως, στράφηκε ἔντονα πρός τόν τροτσισμό ὅταν ἔγιναν γνωστές οἱ ἐκκαθαρίσεις τοῦ Στάλιν τῆς δεκαετίας τοῦ '30 στή Σοβιετική Ἑνωση.

Ἡ εἰκόνα αὐτή ἀλλάζει ριζικά μέ τόν Ψυχρό Πόλεμο καί τήν ἐπιβολή τοῦ μακαρθισμοῦ στήν ἀμερικανική πολιτική σκηνή.

Τό μαρξιστικό σκέλος τῆς τάσης πλήττεται σέ δύο μέτωπα: Στό ἕνα, διότι κάθε μαρξιστική ἀντίληψη θεωρεῖται φιλοσοβιετισμός καί ἐθνική προδοσία, πού ἐκθέτει τόν ὁποιοδήποτε τήν ἐκφράζει σέ καταστρεπτική γιά τήν ἐπιβίωσή του συνέπεια. Στό ἄλλο, διότι καλλιιεργεῖται συστηματικά ἡ θεώρηση τοῦ μαρξισμοῦ γενικά – ὄχι μόνο τοῦ σταλινισμοῦ – ὡς ἀντίπαλου καί ἀσυμβίβαστου μέ τά ἀμερικανικά ἰδεώδη τῆς δημοκρατίας καί τοῦ ἀνθρωπισμοῦ. Μέ τά δεδομένα αὐτά ὁ ἕνας μετά τόν ἄλλο οἱ ἐκπρόσωποι τῆς τάσης ἐγκαταλείπουν καί ἀποκηρύσσουν τό μαρξισμό, ἐνῶ παραμένουν πιστοί στό φροϋδισμό.

Στό φροϋδισμό, τόν ὁποῖο ἀντιλαμβάνονται πλέον ὡς μία ἀπλή θεραπευτική μέθοδο, ἡ ὁποία λυτρώνει τόν ἄνθρωπο ὡς ἄτομο ἀπό τίς ὀδυνηρές συνέπειες μιᾶς πραγματικότητας πού εἰσπράττεται ἀρνητικά.

Στόν ψυχαναλυτικό φροϋδισμό, ἐπίσης, πού ὅπως χαρακτηριστικά ἔγραψε ὁ Ἄρθουρ Μίλλερ, ἀναφερόμενος στήν προσωπική του ἐμπειρία, λειτουργεῖ «ὡς ὑποκατάστατο» ὄχι μόνο τοῦ μαρξισμοῦ ἀλλά καί κάθε κοινωνικῆς ἐνεργοποίησης ὁποιουδήποτε τύπου...

Ἀπό τήν ἀμερικανική περίπτωση μπορεῖ νά ἀντληθοῦν γενικά συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ τή σχέση φροϋδισμού καί μαρξισμοῦ, πού ἀποκλείουν μία γενική ταυτοποίησή τους.

Ἡ «θεραπευτική» τοῦ μαρξισμοῦ εἶναι κοινωνική, πού σημαίνει ὅτι δέν ξεκινᾷ, οὔτε καταλήγει στό ἀτομικό σύμπτωμα.

Ἡ «θεραπευτική» τοῦ φροϋδισμοῦ περιλαμβάνει αἰ-

τιακά τόν κοινωνικό συντελεστή, αλλά καταλήγει και άσχολεϊται άποκλειστικά μέ τό άτομικό σύμπτωμα.

Ός πρόσ αυτό –πού εϊναι κεφαλαιώδους και καθοριστικῆς σημασίας– οϊ δύο θεωρίες, παρά τά κοινά τους σημεία, δέν ταυτίζονται σέ καμιά περίπτωση.

Σέ αυτό, άλλωστε, όφείλεται και ἡ διαφορά «έπικινδυνότητας» τῆς μιᾶς και τῆς άλλης θεώρησης σέ πρακτικό επίπεδο, και τοῦτο διότι ἡ άπολιτικοποίηση τοῦ φροϋδισμού εϊναι δυνατή μέ όρισμένες παραβλέψεις και παραβιάσεις τοῦ μαρξισμού, ὅμως, εϊναι άδύνατη.

Άλλο βέβαια τό ζήτημα άν ό φροϋδισμός μπορεϊ νά χρησιμοποιηθεϊ ως ιδεολογικό «άντίδοτο» στο μαρξισμό, ὅπως πολλαπλᾶ έπιχειρήθηκε από τούς παραποιητές και διαστρεβλωτές του. Οϊ αναλύσεις πού προηγήθηκαν άποδεικνύουν τήν άνεδαφικότητα και τήν άνεπιστημονικότητα τοῦ σχετικού έγχειρήματος.